

ELINA HALTTUNEN-RIIKONEN

Kilpailun vai keskustelun tähden? Naisten kokemuksia filosofian opiskelusta

Filosofian ”miehisyydestä” puhutaan taajaan. Suomessa se tarkoittaa ainakin sitä, että yliopistofilosofiassa naiset ovat vähemmistössä, puhuttiinpa opetushenkilökunnasta¹, tutkijoista² tai opiskelijoista³. Millaista naisen on opiskella filosofiaa 2000-luvun suomalaisissa yliopistoissa? Pyysin filosofiaa yliopistossa lukeneita naisia kertomaan omin sanoin sukupuolen merkityksestä opinnoissa ja akateemisessa maailmassa.⁴

Tasa-arvon tilaa lähestytään usein erilaisilla tilastollisilla katsauksilla. Filosofian opiskelijuutta tulkitessa on lukujen rinnalle myös nostettu laajempi kysymys kulttuurin sukupuolittuneesta luonteesta. Mikko Lahinen käsitteli miesten ja naisten osuutta uusista filosofian opiskelijoista tämän lehden sivuilla vuonna 2005. Tehtyään laskelmia eri tieteenaloille hakeutuvista hän vei keskustelun tilastoista yleisemmälle tasolle:

”Sukupuolijakauma puhuu myös omaa kieltään suomalaisen koulun, yliopiston ja muun kulttuurin luonteesta ja sen eri osa-alueiden sukupuolittuneisuudesta. Filosofian valintakokeissa ei olekaan kysymys vain yksilön pääsystä filosofian opiskelijaksi, vaan huomattavasti laajemmista yhteiskuntaa ja kulttuuria koskevista kysymyksistä.”⁵

Tilastojen valossa odotettava reaktio on, että naisia pitäisi saada lisää. Filosofian sukupuolijakauman tasaamiseen keskittyvä tasa-arvostrategia ei kuitenkaan yksinään riitä. Filosofit Susanna Siegel esittää, että kriittisen katseen kääntäminen arvoihin ja toimintakulttuuriin voi tarjota reitin seurausten sijaan ongelman syihin:

”Tiettyssä mielessä [filosofian] muutoksen mahdollisuus on ilmiselvä: nostetaan naisten määrää. Mutta numeerisen epäsuhdan tuottaa jokin paljon syvempi ja vähemmän muuntuva: kaikkialle leviävät patriarkaaliset normit, tavat, asenteet ja mikroinstituutit, jotka lähtökohtaisesti ylläpitävät epätasa-arvoa. Suurin osa näistä seksismin muodoista on piileviä, eikä niitä voi tunnistaa sellaisenaan.”⁶

Miten filosofiaa opiskelleet naiset⁷ sitten ovat kokeneet ilmapiirin, tavat ja asenteet? Annetaan puheenvuoro kyselyyn vastanneille.

Filosofisen ottelun arena

Useampi vastaaja kirjoitti kokeneensa keskustelukulttuurin ongelmalliseksi.

”Muistan ensimmäisen vuoden pääaineopiskelijoille suunnatun praktikumin, jossa osa ihmisistä oli ihan hiljaa koko ajan. Hämmästelin sitä, ja mietin että pitäisi olla jotain ryhmäyttämistä. Itse olin paljon äänessä ja esitin mielipiteitäni. En muista, oliko mulla silloin sellaista analyysia, että kuinka paljon äänessä olevista oli miehiä ja kuinka moni naisia. Vai tuliko se vasta myöhemmin. Joka tapauksessa miehet oli enemmän äänessä.”

”Monet puhuvat siitä, että filosofian piirissä keskustelutyylillä on hyvin kilpailullinen ja miehinen. Olen jossain määrin samaa mieltä, itse pidän keskustelusta, jossa yhdessä etsitään jotain ajattelua rikastuttavaa lopputulosta, vetäydyn keskusteluista, joissa kilpaillaan nokkeluudella ja tietomäärällä.”

Keskustelu ja väittely ovat keskeisiä filosofiassa, ja juuri siksi niihin liittyvät ongelmat koetaan erityisen loukkaavina. Brittiläinen moraalifilosofi Mary Midgley (s. 1919) selvittää ongelman luonnetta:

”Ongelma eivät tietenkään ole miehet sinänsä – miehet ovat tehneet riittävästi hyvää filosofiaa historiassa. Pielessä on tietynlainen filosofoimisen tapa, joka on seurausta siitä, että fiksuja nuoria miehiä kannustetaan kilpailemaan voittavasta argumentista.”⁸

Miksei naisiakin kehoiteta omaksumaan kilpailullisempaa asennetta? Ensiksi on syytä huomata, että jo päiväkotit-ikäisiltä tytöiltä ja pojilta odotetaan erilaista käytöstä. Poikia kannustetaan oma-aloitteisuuteen, siinä missä toisten huomioiminen ja auttaminen nähdään tytöille luontaiseksi.⁹ Vielä keskeisempi kysymys on kuitenkin se, miksi tietynlainen tyyli keskustella, väitellä ja argumentoida otetaan itsestään selvästi ”parempana” ja filosofisempaan. Keskustelukulttuuri ja väittelytavat ovat olleet tärkeässä osassa angloamerikkalaisissa debatissa naisten asemasta filosofiassa. Linda Martín Alcoff muistuttaa tähän numeroon suomenetussa puheenvuorossaan:

”Kiinnostavaa kyllä joskus vastaanottavuus edistää pyrkimystä totuuteen paremmin kuin vastakkaiset argumentit:

erimielisyydestä pidättäytyään niin pitkään, että ilmaan heitettyjä ajatuksia ennätetään koetella, viedä niitä eteenpäin ja katsoa, minne asti ne kantavat.”¹⁰

”Siellä ne miehet põlisevät keskenään”

Kun ongelmaa lähestytään toimintakulttuurin, tapojen ja arvojen kautta, sitä ei yritetä palauttaa yksittäisten miesten tai naisten toimintaan. Toisaalta juuri yksilöt ylläpitävät, hyötyvät ja kärsivät kulttuurista tai ”ilmapiiristä”, miten asiaan halutaankin viitata.

Nainen, joka oli tunnistanut opiskeluaikanaan naisten ja miesten luisumisen erilaisiin rooleihin, kokee, ettei tilanne muuttunut merkittävästi jatko-opinnoisakaan:

”Monet epäviralliset tilanteet yliopistolla tai seminaareissa yms. on sellaisia, että siellä ne miehet põlisevät keskenään vakavia tai vähemmän vakavia juttuja. Naisena tuntuu olevan vaikea päästä ’sisäpiiriin’. Opiskeluaikojen tilanne siis jatkuu myöhemminkin.”

Yksi vastaajista koki sukupuolen vaikuttavan opiskelijoiden keskinäisten suhteiden lisäksi kanssakäymiseen oppiaineen henkilökunnan kanssa:

”Huomasin opiskelun alkuaikoina, että miespuoliset opiskelijat viettivät myös vapaa-aikaa laitoksen henkilökunnan kanssa. Itse en kokenut tuntevani laitoksen henkilökunnasta ketään enkä uskonut, että kukaan muistaisi nimeäni. Muistan gradua tehdessä keskustelun, jossa miespuolinen opiskelijakaverini totesi, että on ensimmäisestä vuodesta lähtien viettänyt aikaa lähinnä opettajien kanssa. Nuoret miehet tuntuvat kyseenalais-tavan vähemmän omia tietojaan ja taitojaan. Samaan aikaan nuoret naiset kommunikoivat jatkuvaa epävarmuutta omasta pätevytydestään ja taidoistaan. Omasta vuosikursistani nuoret, ilmiselvästi lahjakkaat ja opinnoissaan hyvin pärjänneet nuoret naiset eivät kokeneet olevansa kykeneviä filosofeiksi tai tekemään filosofista tutkimusta. Olen tuosta joukosta ainoa, joka jatkoi filosofian oppiaineessa gradun jälkeen.”

Erityisesti suomalaisia syrjinnän käytäntöjä tutkineen Liisa Husun mukaan ongelmana ei useinkaan ole naisten näkyvä syrjintä vaan miesten keskinäinen yliarvostus. Jotkut tutkijat puhuvat ilmiöstä ”homososiaalisuutena” – miehet nyt vain vaikuttavat olevan kiinnostavampia, omaperäisempiä, enemmän tutustumisen arvoisia ainoastaan siksi, että he ovat miehiä.¹¹ Filosofit Sally Haslanger jäsentää asiaa skeemojen avulla: heijastamme usein tiedostamatta omia odotuksiamme ja kokemuksiamme toisiin jo ennen kuin toinen avaa suunsa.¹² Sukupuoleen liittyvillä odotuksilla on väistämättä iso rooli, koska

NFY:n toiminnan lähtökohdista

Filosofia on perinteisesti ollut hyvin miesvaltainen ala, jonka piiristä naisten on ollut vaikea löytää naispuolisia esikuvia ja tiennäyttäjiä. Suomessa naisfilosofian kehitys näyttää pysähtyneen tai jopa menneen taaksepäin, jos sitä arvioidaan filosofian instituutioiden sisäisen sukupuolittaisuuden näkökulmasta.

Perustaessamme Suomen nais- ja feministifilosofien yhdistystä (NFY) vuonna 2012 naispuolisilla filosofian opiskelijoilla ei esimerkiksi enää ollut samanlaista innoittavaa tukea opintoihinsa ja tutkimuksiinsa kuin 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa. Kiinnitimme huomiota myös siihen, että kansainvälisen uran luoneita suomalaisia naisfilosofejia on enemmän kuin koskaan. Heidän teoksensa kuitenkin harvoin nostetaan esille kotimaassa, olipa kyse sitten kirja-arvioista tai tutkintovaatimuksiin valikoitumisesta. Tämäntapaiset puutteet ovat kauaskantoisia erityisesti kasaantuessaan ja yhdistyessään vertaistuen ja roolimallien puutteeseen. Ne voivat myös synnyttää epäilyksen siitä, ettei naisilla tai feministisestä filosofiasta kiinnostuneilla ole mahdollisuutta tunnustaa itseään tai tulla tunnistetuiksi filosofeina.

Viime vuosina suurlaitosten yhteiset tasa-arvoselvitykset sekä filosofiaoppiaineiden omat tasa-arvokyselyt ja laitosar-

vioinnit ovat osaltaan havainnollistaneet yliopiston sukupuolittuneita käytäntöjä: sukupuolella todettiin olevan merkitystä urakehityksessä, palkkauksessa sekä esimerkiksi pro gradu -tutkielmien arvioinnissa¹. Eräissä filosofiaoppiaineen tasa-arvokyselyssä vastaajat toivat esille suuren joukon syrjiviä toimintatapoja ja tilanteita, joista vakavimpana mainittiin seksuaalinen häirintä². Selvityksissä nuoret naiset raportoivat näkymättömyyden ja siitä johtuvan epävarmuuden tunteesta. Etäisyys oppiaineen henkilökuntaan vaikuttaa kielteisesti integroitumiseen ja saattaa johtaa siihen, että opiskelija jää yksin filosofisten kiinnostuksen kohteidensa kanssa. Ei myöskään ole sukupuolen kannalta neutraalia, mitkä tutkimusaiheet ja teoriakehitykset asetetaan tieteellisesti arvostetuimpaan asemaan oppiaineissa. Selvityksissä on tullut esille näkemyksiä, joiden mukaan sukupuolta koskeva teoria tai naistutkimus ei kuulu filosofiaoppiaineen alaan³.

Filosofian oppiaineiden tavassa toimia, tukea ja kannustaa voi olla eroja eri yliopistojen ja laitosten välillä, mutta yleisesti ottaen filosofian harjoittamiseen liittyvät ongelmalliset käytännöt ovat tutkittuja ja kansainvälisesti tunnustettuja. Feministifilosofit Suomessa ja ulkomailla ovat käsitelleet selvityksissä ilmi tulleita ongelmia jo 1980-luvusta alkaen ja laatineet niihin parannusehdotuksia.⁴ Jotkut filosofit jopa argumentoivat, että vain filosofiakäsitystemme syvälinen kritiikki ja uudistaminen sekä filosofisten instituutioiden muokkaaminen avoimemmiksi vaikeidenkin konfliktien kautta voi todella avata filosofian instituutiot naisille⁵.

sukupuoli koetaan yleisesti merkitykselliseksi ominaisuudeksi. Juuri tästä syystä tasa-arvosta kiinnostuneet joutuvatkin jatkuvasti tasapainoilemaan sen paradoksin kanssa, että kohti tilannetta, jossa ”sukupuolella ihan oikeasti ei ole väliä”, ei voi edetä tunnistamatta, miten vahvasti sukupuolella on *yhä* merkitystä.

Syrjinnän tutkimuksessa erotetaan toisistaan näkyvä eli suora syrjintä sekä niin sanottu piilosyrjintä. Jälkimmäiseen on vaikeampi tarttua, koska monet piilosyrjinnän muodot ovat Husun sanoin usein ”ei-tapahtumista”: hiljaisuutta, vaikenemista, sivuuttamista, hienovaraista ulos-sulkemista, näkymättömyyttä tai tuen ja kannustuksen puutetta¹³. Miten reagoi toisiin, kenen puheisiin kiinnittää huomiota ja miten antaa tilaa puhua, ovat olennaisia kysymyksiä, kun pohditaan keskustelun käytänteitä.

Syrjivän kohtelun tunnistaminen ei ole helppoa. Yksi vastaajista kuvaa seuraavasti eräänlaista ”valaistumisen prosessia”, johon johti kokemusten pohdinta muiden alojen opiskelijoiden kanssa:

”Minulle valkeni, että omissa kokemuksissani siitä, että olen tullut ja havainnut muiden naisen roolissa olevien tulevan ohitetuksi, lytättyksi ja häivytytyksi vuorovaikutuksessa, ei olekaan kyse vain sen meidän oman opiskeluporukan dynamiikoista, vaan laajemmasta asiasta, josta meillä kaikilla oli samanlaisia kokemuksia.”

Vaikka vastaaja tutkaili tilannetta kriittisesti, laajemman kuvion tunnistaminen ei ollut yksinkertaista. Husun tutkimusten mukaan ”sukupuolisyrynnästä ja seksismistä puhuminen osoittautui usein emotionaalisesti ja sosiaalisesti haastavaksi”¹⁴. Vastaaja jatkaa:

”Puhuttiin siitä, kuinka olemme kaikki kokeneet, kuinka sitä alkaa kyseenalaistaa omia ajatuksiaan, ymmärrystään, kiinnostuksen kohteitaan ja näkökulmiaan, kun ei saa niille tunnustusta; kuinka sitä yksinään miettii, että ehkä kyse sit on vaan siitä että on huono ja tyhmä; että voisihan sitä olla paljon fiksumpikin, tietää enemmän, osata enemmän. Että ehkä sitten saisi sitä tunnustusta. Ja miten näitä ajatuksia ei ole voinut oikein jakaa kenenkään kanssa. On hämmentävää, että tällainen emansipaatio pitää edelleen tapahtua näin.”

Syrjivän käytöksen vaarallisuus liittyy siihen, että kokemukset aiheuttavat häpeää ja ihminen päätyy etsimään syytä itsestään. Toisaalta kokemuksista vaietaan Husun mukaan myös ”hankalaksi leimautumisen pelossa”. Vaitonaisuutta ruokkii huoli siitä, että kokemusten esiintuominen saattaa aiheuttaa urakehitykselle ongelmia.¹⁵ Yksilötasolla tämä näkökulma on mielekäs ja ymmärrettävä. Kuitenkin laaja vaikenemisen kulttuuri saa jokaisen syrjintää kohdanneen tuntemaan olonsa ainoaksi samassa tilanteessa olevaksi.

Saatujen tutkimustulosten, vähemmänkään radikaalien, hyödyntäminen filosofisten käytäntöjen kriittisessä tarkastelussa ja uudistamisessa on kuitenkin jostakin syystä jäänyt joko kokonaan tekemättä tai viivästynyt kohtalokkaasti. Yliopistojen haluttomuus tai kyvyttömyys ratkaista näitä filosofian elinvoimaisuuteen ratkaisevasti vaikuttavia ongelmia on johtanut siihen, että niiden käsitteleminen on joko ulottunut tai siirtynyt julkiseen keskusteluun. Tätä kehityskulkua heijastavat esimerkiksi tuoreet kirjoitukset *The New York Times*issa sekä *The Guardian*issa.⁶

Paikatakseen osaltaan muun muassa yllämainittuja puutteita NFFY on kehittänyt jäsenistönsä tarpeista lähteviä, sosiaalisesti ja ammatillisesti toimivia foorumeita.⁷

**Saara Hacklin, Virpi Lehtinen,
Erika Ruonakoski & Sanna Tirkkonen**

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Tuija Kirkinen & Outi Pajala, *Helsingin yliopiston filosofian, historian, taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitoksen tasa-arvoselvitys 2011*. Helsingin Yliopisto, Helsinki 2011; Sini Terävä, Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus opiskelijan näkökulmasta. Esitelmä yliopistojen tasa-arvopäivillä 17.–18.4.2012; *Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan tasa-arvoselvitys 2010–2011*. Toim. Annukka Valkeapää. HY:n Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsinki 2011.

- 2 Tiedote filosofian laitoksen tasa-arvokyselystä 2008. Helsingin yliopisto, 17.9.2008.
- 3 Sama.
- 4 Esim. Michèle Le Doeuff, Long Hair, Short Ideas. Teoksessa *The Philosophical Imaginary* (L'imaginaire philosophique, 1980). Käänt. Colin Gordon. Continuum, New York, London 2002; Sara Heinämaa, Naisia filosofias! Teoksessa *Spiritus Animalis*. Toim. Sara Heinämaa, Martina Reuter & Mikko Yrjönsuuri. Gaudeamus, Helsinki 2003; Virpi Lehtinen, Sukupuoli ja filosofinen tyyli. Teoksessa *Feministinen filosofia*. Toim. Johanna Oksala & Laura Werner. Gaudeamus, Helsinki 2005, 5–67; Sally Haslanger, Changing the Ideology and Culture of Philosophy. Not by Reason (Alone). *Hypatia*. Vol. 23, No. 2, 2008, 210–223.
- 5 Esim. Le Doeuff 2002; Phenomenology Never Goes Out of Date. Susanna Siegel Interviewed by Richard Marshall. *3:AM Magazine*, 20.9.2013. www.3ammagazine.com/3am/phenomenology-never-goes-out-of-date/
- 6 *Women in Philosophy* -sarjan viisi tekstiä. *The Stone, The New York Times*. <http://opinionator.blogs.nytimes.com/tag/women-in-philosophy/> [Suomennos Linda Martín Alcoffin puheenvuorosta on julkaistu tässä lehdessä sivuilla 111–112. – Toim. huom.]; Jonathan Wolff, How Can We End the Male Domination of Philosophy? *The Guardian*, 26.11.2013. www.theguardian.com/education/2013/nov/26/modern-philosophy-sexism-needs-more-women
- 7 Yhdistyksen sivut löytyvät osoitteesta: <http://nfyx.wordpress.com/>

Kokonaisvaltainen muutos?

Vastaaajista kaksi epäili, ettei naisten nousu korkeisiin asemiin riittäisi yksinään muuttamaan mitään.

”Aggressiivisessa keskustelukulttuurissa ei kuitenkaan ole pelkästään kyse siitä, kellä on isoin virka. Naisten kommentit saatetaan jättää silti huomiotta erilaisissa tilaisuuksissa.”

Mitä sitten voi tai pitäisi tehdä? Vastaja esittivät uusia kriteereitä tasa-arvon toteutumiseksi ja keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi:

”Hyvä mittari tasa-arvon onnistumiselle globaalisti voisi olla vaikka se, kuinka monta filosofian alan laadukasta perusoppikirjaa/perusoppikirjan artikkelia on naisten kirjoittamia.”

”Mittarina voisi käyttää sitä, kuinka iso prosentti naispuolisista droppaa/häipyy missäkin vaiheessa verrattuna miespuolisiin opiskelijoihin.”

Omana opiskeluaikanaan kannustuksen puutetta kokenut nainen kertoo pyrkimyksistään toimiessaan tutkijana ja tuntiopettajana:

”Yritän osaltani vaikuttaa keskustelukulttuuriin opetustekniikoilla, mutta dynamiikka kursseilla vaikuttaa pysyneen

samana. Vapaita keskusteluja määrittävät nuoret miehet, jolloin keskustelutilanne vertautuu peliin, joka on tarkoitus voittaa. Nuorten naisten näkökulmat jäävät usein sanomatta. Vallitsevan keskustelun tyyli tai aihepiiri ei välttämättä koskaan ole sellainen, johon voisi tai olisi mielekästä lähteä mukaan. Olen pyrkinyt keskustelemaan hiljaisten opiskelijoiden kanssa kurssien ulkopuolella ja usein tällöin opiskelukokemusten vyyhti alkaa purkautua: keskusteluilmapiiriin ja -tilanteiden kummallisuus, jatkuvan epävarmuuden kanssa kamppailu, sosiaalisista tilanteista johtuva itse-epäily, kannustuksen puute...”

Muutos ei myöskään tapahdu ilman koko yliopisto- ja tiedemaailman hierarkkisuuden kritiikkiä ja purkamista:

”Kulttuuri ei välttämättä siitä paremmaksi muutu, vaikka löytyy naisia jotka sen omaksuu ja siinä pärjää. Voiko pätemisyhteisössä olla tasa-arvoa? Onko se hyvä yhteisö, vaikka oliskin? Toivoisin ajattelun yhteisöä ilman pelkoa ja statuskilpailua. Missä voisi olla avoin ja vilpiltön, myös oman ymmärtämättömyytensä, tietämättömyytensä ja henkilökohtaisen haavoittuvuutensa kanssa. [...] Akateeminen tiedekäsitys tuntuu perustuvan jotenkin yksilöiden kilpailun ideaan: tietävämpiä, fiksumpia ja luovempia ihmisiä on tietysti arvostettava enemmän, ja se sit kannustaa ihmisiä tekemään parempaa tiedettä.”

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Jos mukaan lasketaan ainoastaan nimikkeellä ”filosofia” olevat oppiaineet (Helsingin, Turun, Åbon, Tampereen, Jyväskylän ja Itä-Suomen yliopistoissa) professoreita on 15, joista naisia on 3, kaksi heistä määräaikaista. Vakinaisen opetushenkilökunnan (professorit, lehtorit, yliopisto-opettajat) kokonaislukumäärä on 27, joista naisia on 6. (Tiedot joulukuulta 2013, tilanne oppiaineiden nettisivujen mukaan. Laskemista mutkistaa sijaisuuksien suuri määrä.) Pohjoismaiden neuvoston kesäkuussa 2013 julkaiseman raportin *The Nordic region – a step closer to gender balance in research? Joint Nordic strategies and measures to promote gender balance among researchers in academia* mukaan vuonna 2010 Suomessa naisia on professoreista 24 prosenttia.
- 2 Vuodesta 2000 lähtien on julkaistu 150 filosofian väitöskirjaa, joista 43 on naisten tekemiä. (Laskutavassa on otettu huomioon filosofiset väitöskirjat myös lähialoilta.)
- 3 Tarkkaa kuvaa opiskelijoiden sukupuolijakaumasta on vaikea saada, koska harva yliopisto julkaisee opiskelunsa aloittaneista yksityiskohtaisia tilastotietoja. Verkossa ilmoitettavien opiskelijavalintojen perusteella vaikuttaa kuitenkin selvältä, että perinteisesti hyvin miesvaltaisen filosofian alan uusista pääaineopiskelijoista edelleenkin valtaosa on miehiä.
- 4 Kysely toteutettiin sähköpostitse

- Suomen nais- ja feministifilosofien yhdistyksen (NFY) sähköpostilistan kautta. Vastajia pyydettiin pohtimaan vapaasti, millä tavoin sukupuoli on vaikuttanut toimimiseen filosofian parissa tai filosofian pariin hakeutumiseen. Lisäksi pyydettiin pohtimaan sitä, mikä olisi mielekäs mittari tasa-arvon toteutumiseksi. Tähän kirjoitukseen on valikoitu lainauksia yhteensä kahdeksalta kyselyyn osallistuneelta. Kirjoittaja kiittää kaikkia vastanneita!
- 5 Mikko Lahtinen, Miehet voittivat filofiassa. *niin & näin* 3/05, 3–4. Verkossa: <http://netn.fi/artikkeli/miehet-voittivat-filofiassa>
 - 6 Phenomenology Never Goes out of Date. Susanna Siegel interviewed by Richard Marshall. *3:AM Magazine*. Verkossa: <http://www.3ammagazine.com/3am/phenomenology-never-goes-out-of-date/>
 - 7 Naisten kokemuksiin keskittyminen ei tietenkään tee oikeutta sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudelle, mikä tuotiin vastauksissakin esiin.
 - 8 Mary Midgley, The Golden Age of Female Philosophy. *The Guardian*. 28.10.2013. Lukijakirje on vastaus samassa lehdessä 26.10.2013 ilmestyneeseen Jonathan Wolffin puheenvuoroon ”How Can We End the Male Domination of Philosophy?”. Wolff pohtii tekstissään, miksi Oxfordista tuli paljon tunnettuja naisfilosofiaa pian toisen maailmansodan jälkeen. Tähän Midgley

- vastaa tyhjentävästi: ”Sodanaikaisen ryhmän selviytyjänä voin ainoastaan todeta: syy oli ikävä kyllä se, että miehiä oli silloin vähemmän.”
- 9 Ks. esim. Outi Ylitapio-Mäntylä, Kasvatuksen sukupuolista käytäntöjä päiväkodissa. Teoksessa *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Toim. Eeva Hujala & Leena Turja. PS-kustannus, Jyväskylä 2011, 274–284.
 - 10 Mikä on vialla filofiassa? *niin & näin* 1/14, 114–115.
 - 11 Liisa Husu, Sukupuolta ja tiedeyhteisöä tutkimassa. Teoksessa *Tiede, tieto ja sukupuoli*. Toim. Liisa Husu & Kristiina Rolin. Gaudeamus, Helsinki 2005, 12–36 (29–30); Tiedepolitiikka ja sukupuoli. Marginaalista keskiöön. Teoksessa *Tiede, tieto ja sukupuoli* 2005, 58–83 (78–79). Homososiaalisuudesta ks. Jeff Hearn, Miesten ja maskuliinisuuksien sukupuolistuminen tieteesä, tiedeyhteisössä ja tutkimuksessa. Teoksessa *Tiede, tieto ja sukupuoli* 2005, 170–199.
 - 12 Sally Haslanger, Changing the Ideology and Culture of Philosophy. Not By Reason (Alone). *Hypatia*. Vol. 23, No. 2, 2008, 210–223.
 - 13 Husu 2005, 30.
 - 14 Sama.
 - 15 Sama. Näiden syiden takia ikävän yleinen tapa leimata syrjinnästä puhumisen ”yliherkkyydeksi” tai ”huomiohakuisuudeksi” tekee vielä vaikeammaksi nostaa ongelmia esiin henkilökohtaisella tasolla.